

IRODALOM.

Szitnyai Elek: A szellemi erők gyűjtése és pazarlása. Budapest, 1914, Franklin-T., n 8°, 46 l., 1 K 20 f.

— — **Miért vagyunk jók vagy rosszak?** Bpest, 1915, Franklin-T., n 8°, 100 l., 2 K 80 f.

Szitnyai Elek, a magyar filozófiai irodalom régi érdekes munkása, ki már eddig is sok hasznos és fontos megfigyeléssel, sok megszívelendő tanáccsal gazdagította a magyar filozófiai köztudatot, ismét közrebocsátott két terjedelmesebb értekezést, melyek mindegyike általános érdeklődésre számottartó problémákat vet fel és tárgyal. A két mű szorosan összetartozik, amennyiben az egyik az emberi szellem értelmi, a másik erkölcsi oldalával, az első az értelmi képességek keletkezésével, fejlődésével, terjedelmével, helyes és helytelen foglalkoztatásának módjával, a második a jellem mibenlétével, végső alapjaival és nevelhetőségének kérdésével foglalkozik. Mindkét tanulmány beható és széleskörű lélektani megfontolásokon épül fel s különösen pedagógiai és etikai érdekeket szolgál. Az előbbiben a szerző vizsgálat alá vevén a szellemi erőknek az agyidegrendszerrel való szoros összefüggését, az öröklésnek s a nevelésnek a tehetségek létrejöttében és alakításában való szerepét s az érzelmi hajlandóságoknak, tevékenységeknek egyénenként már a természetnél fogva eltérő voltát, arra az eredményre jut, hogy a mai tanítási mód a szellemi erőknek inkább pazarlását, mint gyűjtését eredményezi. Amellett, hogy az egyéni hajlamok kellő figyelemben nem részesülnek, tekinteten kívül marad az a körülmény is, hogy az agyvelő megterhelésének határai vannak, az ismeretek értéke meg nagyon különböző s hogy ennél fogva csakis az értékesebbeket kellene elraktározunk, vagyis azokat, melyek létünket, megélhetésünket, boldogulásunkat biztosítják. Nyenek elsősorban a természettörvények. Azok a tapasztalatból és elmélkedésből meritett érvek, melyekkel az író e tételeit bizonyítja, egyes túlzások ellenére is, sok igazságot tartalmaznak. S bár elvi álláspontunk a lelki jelenségek felfogására, a természettudományi kultúra jelentőségére s az értékek mibenlétére és fokozatára nézve nagy mértékben eltér Szitnyaiétól, azt nem tagadhatjuk, hogy nézetei egy józan életfilozófia szempontjából nagyon figyelemreméltók.

Másik munkájában a szerző az erkölcsi jószág és rosszság alapját, okait kutatja s azokat végső elemzésben testi szervezetünk velünk született sajátosságaiban véli felfedezhetőnek. Az egyén erkölcsi mivoltát ugyanis akaratának irányja jellemzi, az akarat irá-

nyát viszont a vágyak, a velünk született diszpozíción alapuló erkölcsi megszokások és az emocionális belátások határozzák meg. Szóval az erkölcsiségnek a lényege az érzelem, ennek székhelye pedig nem pusztán az agyvelőben, hanem egész szervezetünkben van, Szerveink, amilyenek az agyvelő, a tüdő, a szív, a belek, a máj, a herék, a vesék és mirigyek, az izmok, nemcsak fizikai és kémiai, de egyúttal etikai erők forrásai is . . . A világ mindenfélét adhat nekünk: vagyont, hatalmat, intelligenciát, de új tüdőt, szívet, belet, más agykéregmezőt nem fog adhatni. A velünk született régi szervek, mint a berendezett gép, csak azt fogják gyártani, amire be vannak rendezve. De ha egyszer új alkatrészeket fognak tudni ebbe a gépbe illeszteni; ha ennek folytán új érzéseket, vágyakat fognak tudni létrehozni, akkor talán erkölcsiséget is fognak tudni teremteni . . . Ahol erkölcsi jóság van, ott van mindig, mint pszichikai jelenség: a szeretet, a részvét, az érzékenység, a testi fájdalom iránt való érzékenység és mint fizikai, illetve fiziológiai jelenség a jól fungáló szervek, egészség; ahol erkölcsi rosszság van, ott van mint pszichológiai jelenség: a szeretet, a részvét hiánya, az érzéketlenség, valamely gonosz vágy és mint fizikai jelenség: a degeneráltság vagy valamely szervezeti defektus . . . A lélek szépsége és jósága, tehát az erkölcsiség, a test jóságával, a bűn pedig a test bajaival jár.» (94., 95., 96. l.)

Kétségtelen, hogy idegrendszerünknek és egész testi berendezettségünknek jelentős része van szellemi s így erkölcsi természetünknek a kialakulásában, de az eddigi kutatások eredményei, amelyekre éppen szerzőnk is támaszkodik, nem jogosítanak föl, nézetünk szerint, az idézett messzemenő általánosításokra és következtetésekre, még azokra sem, melyek nincsenek a tények egész tömegével oly éles ellenmondásban, mint az erkölcsiségnek s a testi egészség állapotának kapcsolatára vonatkozó tétel. Az erkölcsi s általában szellemi jelenségeknek fizikai és fiziológiai tényezőkből maradék nélkül való levezetése valószínűleg hiú törekvés marad mindenkor, de különösen annak kell tekintenünk jelenleg, amikor a szervi és érzelmi élet közti összefüggéseknek (Szitnyai művében különösen ezekről van szó) szigorúan tudományos módszerekkel való vizsgálata még csak nagyon kevés határozott eredményre vezetett. Még azon a területen is, mely a kísérleti kutatások számára leginkább hozzáférhető, tudniillik az érzelmekkel együttjáró szervi változások minémiségének és jelentésének megállapításában, sok a bizonytalanság, tisztázatlan kérdés.¹ Azokat a mélyenlevő különbségeket pedig, melyek az egyé-

¹ Man hat über alle diese Symptome in den letzten Jahrzehnten

nek érzelmi diszpozícióiban jelentkeznek, egyszerűen tényeknek kell elfogadnunk anélkül, hogy őket egyelőre kielégítően magyarázni tudnók. (I. m. 349. l.) A *mens sana in corpore sano* megjárja közmondásnak, buzdító maximának, de tudományos igazsággul nem szerepelhet.

Hogy az író a rendelkezésére álló adatokból oly merész következtetéseket von le az erkölcsiség fiziológiai alapjaira nézve, annak okát mi az ő pszichológiai felfogásában, a lelki jelenségeket erősen materiálizáló hajlamában látjuk. Munkáiban lépten-nyomon ilyen kifejezésekkel találkozunk: «Az agysejtekben van minden szellemi energia elhelyezve.» (A szellemi erők gyűjtése és pazarlása 6. l.) «A különféle képzetek és fogalmak különféle agysejtekben vannak elhelyezve . . . elraktározva» (ugyanott 11., 12. l.). «A képzet az impresszióknak az agysejtekben visszamaradt nyoma.» (Miért vagyunk jók vagy rosszak? 68. l.) stb. A lelki jelenségeknek e térbeliesítése nem egyeztethető össze azoknak tisztán intenzív, időbeli természetével. A tapasztalat mindössze annak megállapítását engedi meg, hogy némely idegtevékenységek és szellemi funkciók kettős jelenségsoraközt bizonyos párhuzamosság áll fenn, amelynek pontosabb felderítése is azonban még további kutatásokra vár. Még nagyobb mértékben igaz ez a szervi és érzelmi életre nézve, ahol még a párhuzamosságra is csak nagyon hiányos adataink vannak, ellenben bőséges tapasztalataink arra, hogy mily hatalmas szabályozója lehet az erkölcsi erő az akarattól kevésbé függő szervi működéseinknek is. Hogy ez az erő honnan meríti hatóképességét, annak kimutatása az egyéni diszpozíciókon túlmenőleg ez idő szerint lehetetlennek látszik.

Bár így az elméleti alapozást egyik műben sem tartjuk elvi álláspontból kifogástalannak, de a gyakorlati követelmények java részét, melyeket a szerző vizsgálódása eredményeihez fűz, fenntartás nélkül elfogadjuk. A testi és lelki erők gyűjtése, minden munkakészség felhasználása, a szociális viszonyoknak a szeretet és igazságosság jegyében való alakítása és fejlesztése, a társadalomnak a degenerálódás ellen való megvédése olyan követelmények, melyek megvalósítása mindenkor az emberiség legfontosabb kulturális feladatai

zahlreiche Untersuchungen angestellt, aber man kann nicht sagen, dass sie zu sehr befriedigenden Ergebnissen geführt hätten . . . Zu all den Schwierigkeiten und Unsicherheiten im einzelnen kommen dann noch die prinzipiellen ungelösten Fragen, welche die Deutung der Beobachtungsergebnisse hintanhaltend: in welchem Verhältnis stehen eigentlich die Gefühle zu diesen Ausdruckssymptomen: sind sie deren Ursachen, Begleiterscheinungen oder gar Wirkungen? etc. August Messer: Psychologie, Berlin, 1914., 287—88. l.

közé fog tartozni. Szitnyai éppen ezeknek a feladatoknak egyik leg-
telkesebb filozófus-harcosa.

u. s.

Jovicza Ignác: A munka iskolája. A cselekvő-oktatás elmélete és gyakorlata az elemi népiskolában. Tipusos rajzok. 20 tanítás-minta. Előszóval ellátta *dr. Ozorai Frigyes*. Tanítók, tanítójelöltek, óvónők és szülők számára írta és rajzolta —, székesfőv. gyakorló iskolai tanító. Budapest, 1914, Rózsavölgyi és társa. 8°, 223 l., 4-80 K.

Az újabb pedagógiai irodalomban folyton erősebb hullámokat verő mozgalom terméke ez a könyv. Előszavában Ozorai Fr. tájékoztat a *Werkunterricht* (munkaiskola) és *Werkstattunterricht* (műhelyiskola) különbsége felől, valamint rámutat a munka értékére a gyermek testi és lelki világának helyes fejlődése szempontjából.

Maga a könyv négy részre oszlik: I. A cselekvő-oktatás elmélete; II. A munkaiskola berendezése; III. Leckeminták az alkotó munka szellemében; IV. Vegyes. Bevezetésül fejtegeti a munkaiskola szemléltetési módját az eddig szokásos receptív szemléltetéssel szemben. Kívánja, hogy a szavak iskolája alakuljon át a cselekvések iskolájává; az oktató iskolák nevelő iskolákká legyenek. Ismerteti a cselekvő-oktatás multját Comenius, Herbart, Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, Blasche, Seidl, James W. és Dewey gondolatai fonalán. Helyesebb történeti egymásután lett volna kívánatos. Hiány, hogy a filantrópistákat, valamint a mai úgynevezett reformiskolákat figyelmen kívül hagyja. Helyes, hogy a mozgalom hazai mozzanatairól is megemlékezik.

A munkaiskola célját abban látja, hogy az értelem, érzelem és akaratérő a gyermeki ösztönből fakadó öntevékenység útján műveltség. E megállapításban a testi élet figyelmen kívül marad, amit nagy fogyatkozásnak tekintek, miután a munkaiskola magában foglalja a fizikum fokozottabb nevelését is; tehát nemcsak a szellem, hanem az egész ember nevelése szempontjából érdemel e mozgalom különösebb figyelmet. A munkaiskola főbb módszereiként az önmunkásságot és a cselekvő-oktatást világítja meg. E két pedagógiai elv fontosságának fejtegetése fonalán túlságosan elragadja a hév, amikor így ír: «A mai iskolának az a meggyőződése, hogy ismereteket csak szavakkal lehet közölni . . .» (20. l.). Megengedem, hogy vannak még ilyen szomorú iskolák is (magam is láttam ilyeneket), azonban a mai iskolát általában nem lehet rideg verbalizmussal vádolni. Az igazság úgy állapítható meg, hogy a mai iskolák szemléltetése általában inkább passzív, míg a munkaiskola ebbe bizonyos aktivitást akar vinni. Folytatólag tárgyalja az ismeretek közvetítésének három tényezőjét (szó, szemlélet, cselekvés); a cselekvés, a munka két nemét (módszeres